

Р. Пилипчука, Ф. Погребенника, Ю. Станішевського, присвячені творчості видатних українських балетмейстерів В. Авраменка, В. Верховинця, А. Кривохижі, М. Соболя.

З-поміж новітніх праць значним внеском у розвиток досліджень народної хореографії є роботи К. Василенка “Український танець” та “Лексика українського народно-сценічного танцю”, в яких, аналізуючи морфологію руху та структуру його взаємопов’язаних пластичних елементів, їхніх характерних ознак, автор особливо підкреслює, що хореографічна культура народів відображає особливості їх ментальності й, своєю чергою, формує стереотипи сприйняття художніх цінностей. Тому народний танець є носієм культурного коду народу, втілює важливі риси національної культури, є ретранслятором системи цінностей (суспільні традиції, норми, зразки, ідеали тощо).

Висновки. Дослідження цієї проблеми доводить, що тенденції розвитку української хореографічної культури ХХ століття можуть бути простежені у функціональному, нормативно-змістовному і теоретико-концептуальному аспектах.

Наукові джерела з означеної проблеми складають історико-етнографічні праці видатних українських дослідників історії національної культури, зокрема, хореографічної; твори теоретиків та

методистів-практиків народно-сценічного танцю, монографічні дослідження та критичний аналіз творчості видатних українських ансамблів, хореографів, композиторів. Аналіз їх засвідчив, що в них міститься цінний матеріал щодо характеристики історії виникнення, особливостей становлення та розвитку хореографічного мистецтва, його жанрово-тематичної палітри, еволюції стилю та лексики [4, 112]. Проте у своїй сукупності вони, на жаль, не подають цілісної картини розвитку національної хореографічної культури, зокрема й особливо впродовж ХХ століття. Здійснений у статті комплексний аналіз тенденцій розвитку народної хореографічної культури до деякої міри покликаний заповнити цю лауну.

1. Євдокімов Т. *Чужого навчається і свого не цурається. До гуманістичних основ педагогіки В. Сухомлинського і Р. Шнайдера.* // *Рідна школа.* – 1998. №3.
2. Сухомлинський В. *Вибрані твори у 5 т. Серце віддаю дітям, т. 3.* К.: Радянська школа, 1977.
3. *Класика хореографії.* Л. – М., 1937.
4. Гуменюк А. *Українські народні танці.* – К.; 1962., – 1975.
5. *Заняття по танцю со школьниками.* – М., 1954.
6. Згурський А. *Методика викладання балетних танців у школі.* К.: Музична Україна, 1978.

Микола Гладкий, кандидат історичних наук,

*доцент кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

“КРИЧАЛКИ” ЯК ЛОКАЛЬНЕ ФОЛЬКЛОРНЕ ЯВИЩЕ

У статті вміщено матеріали стосовно побутування новорічної молодіжної забави “Тріпак” в селі Вороблевичі Дрогобицького району Львівської області. Особливу увагу звернуто на “кричалки” – усталені словесні формули, якими послуговувалися учасники цього дійства.

Постановка проблеми. Поступальний розвиток науки можливий не стільки завдяки подальшому переосмисленню відомих явищ, скільки у відкритті нових, досі не знаних. Це особливо актуальне для народознавчої науки, основним джерелом розвитку якої є польові матеріали. У свій час на це звернув увагу С. Макарчук, котрий у рецензії на перший випуск матеріалів історико-етнографічного дослідження Полісся України зазначив, що “в наш час ... “поле” і надалі залишається головним джерелом розвитку етнографічної науки, збагачення її фактологічної скарбниці і теорії” [6, 723].

Цікаві етнографічні матеріали вдалося зафіксувати автору під час цього річного обстеження

села Вороблевичі Дрогобицького району Львівської області. У складі цього населеного пункту місцеві жителі виокремлюють три основні частини – Воршулю, власне Вороблевичі та Липовець. Саме в останньому в довоєнний період проживали здебільшого поляки. Село розтягнулося на доволі значну довжину – до 8 кілометрів. Тут діє три церкви.

Аналіз останніх досліджень. У ході зазначеного дослідження зафіксовано відомості, що характеризують новорічні звичаї, притаманні жителям названого населеного пункту. Загалом в науковій етнологічній літературі народні традиції, пов’язані із відзначенням настання Нового року, висвітленні досить повно. Традиційне святкування

ня Нового року проводиться в Україні за юліанським календарем і відоме під назвами Щедрий вечір, Маланки, Василя. Ритуальні дії, приурочені до цієї події, характеризуються значною різноманітністю. Їх складовою частиною була передноворічна святкова трапеза, до якої входили скромні страви, а на Поліссі навіть готували кутю, заправляючи її смальцем. Основною подією при відзначенні Нового року було щедрювання – ритуальний обхід хат в ході якого висловлювалися побажання щастя, здоров'я, благополуччя членам сім'ї. В багатьох місцевостях України відбувалися народні вистави з переодяганням, серед яких найбільш поширена “Маланка” (“Меланка”). Проводилися також обряди, пов'язані із водінням “Кози”. Повсюдно в Україні відомий давній звичай “засівання”. З Новим роком тісно пов'язані численні шлюбні ворожіння. Побутували різноманітні ритуальні дії виробничого характеру як от перший запряг та привчання до роботи молодих волів, коней, ворожіння на майбутній урожай. На Волині серед місцевих мешканців існували звичай ритуального викрадання різноманітних речей. На Гуцульщині до цього дня приурочували “свято печі”. У працях українських вчених-етнологів вони детально описані [1, 94 – 108; 2, 40 – 45; 3, 114 – 134; 4; 5; 7, 41 – 54].

В Україні найпишніше відзначали настання Нового року на Наддніпрянщині, Гуцульщині. Номістом в Галичині значна частина таких дійств проводилася упереднь Водохрещі [1, 94; 2, 40 – 41]. Однак місцями збереглися явища, які засвідчують унікальність місцевих новорічних традицій. Зокрема особливий інтерес представляють матеріали, записані в уже згаданому селі, стосовно молодіжної забави “Тріпак”, яка до сьогодення часу побутує у середовищі місцевої молоді. Також зібрано інформацію стосовно ритуальних новорічних обходів осель мешканців села участь у яких брали діти, молодь, члени родини, записано низку колядок та віншівок¹. Все це дає підстави стверджувати, що вивчення локальних традицій народної культури українського народу сприятиме подальшому пізнанню нашої національної ідентичності.

Метою цієї статті є охарактеризувати таке фольклорне явище, як “кричали”. У науковій літе-

ратурі вчені не виокремлюють такий різновид фольклору, оскільки воно не є повсюдним. За результатами проведеного дослідження, можна стверджувати, що воно є радше локальним. На даний час інформація про цей різновид усної словесності зафіксована в одному населеному пункті і представлена кількома зразками. Однак подальші наукові дослідження можливо могли б розширити наші знання про це явище.

Виклад основного матеріалу. “Кричали” – це усталені словесні формули, які викрикують учасники новорічних ритуальних обходів осель односельчан під час проведення відповідних обрядово-розважальних дійств.

Зокрема, таким дійством, яке до сьогодення часу побутує в селі Вороблевичі, виступає молодіжна новорічна забава “Тріпак”. Варто зауважити, що інформація про неї в науковій літературі відсутня. Тож зафіксовані відомості можна вважати як ще один із варіантів відзначення новорічних свят, які існували в Україні. Детально опис цієї забави здійснений у статті, яка буде опублікована у черговому випуску “Дрогобицького краєзнавчого збірника”. Тут лише обмежимося загальною характеристикою цього дійства.

Участь у молодіжній новорічній забаві “Тріпак” беруть неодружені парубки, котрі у ніч на Старий-Новий рік, обходячи будинки де мешкають незаміжні дівчата, здійснюють ритуальне їх викрадання. У недалекому минулому, в 60 – 70-х роках ХХ століття, провідну роль у дійстві відігравали старші парубки, котрим минуло 20 років і котрі відслужили в армії. Упродовж останніх десятиліть намітилася тенденція омолодження учасників цієї забави.

Головним атрибутом дійства є “тріпак” – виріб у формі носилок. Для його виготовлення використовували прямокутне полотнище, розмірами, приблизно, 1 на 1,5 метра, дві довші сторони якого пришивали до двох двометрових жердин. З середини ХХ ст. утверджується практика його розмальовування. Сюжет малюнка відображав новорічну атмосферу та особливості цієї забави. Зокрема зображували новорічні ялинки, зірки, сніжинки, знаки зодіаку. Вказували і рік, в який відбувалося це дійство. До “тріпака” також могли пришити кишеню, куди необхідно було покласти викуп – пляшку горілки, яку також малювали.

¹ У процесі етнографічного дослідження в селі Вороблевичі інформаторами були Музика Степан Миколайович, 1929 р. н.; Гураль Катерина Степанівна, 1932 р. н.; Музика Василь Миколайович, 1934 р. н.; Стефанів Ольга Степанівна, 1935 р. н.; Музика Катерина Михайлівна, 1936 р. н.; Чичула Марія Степанівна, 1939 р. н.; Арсеник Ганна Дмитрівна, 1949 р. н.; Кравців Ольга Михайлівна, 1953 р. н.; Павлишин Ярослав Станіславович, 1961 р. н.; Павлишин Віра Ярославівна, 1983 р. н. Використано також матеріали, підготовлені Василем Парашаком та Тарасом Гнатовим, випускником та студентом історичного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Одним словом, все залежало від художніх та естетичних уподобань парубка, котрий розмальовував виріб. Закінчивши роботу, всі члени молодіжного товариства, взявши в руки “тріпак”, “тріпали” його, примовляючи: *“Тріпай, тріпай, наш тріпак, від Воришулі до Китаю”* (назви кутків села).

Усталені словесні формули парубки безпосередньо виголосили в ході названої новорічної забави. Зокрема коли, підійшовши до хати дівчини та проколядувавши два стовпчики відповідної колядки, хлопці починають кричати “кричалку”:

*“Татусю, мамусю, твори-і-і-ім,
Бо прийшов уже Новий рі-і-і-ік”.*

Повторивши “кричалку” двічі, вони продовжують колядувати, а закінчивши – знову двічі виголосити іншу “кричалку”:

*“В нас короткі шта-а-а-нці,
Ми померзли в па-а-альці”.*

Це виступало своєрідною вимогою і проханням відчинити двері. Після того, як господар це зробить, парубки заходять до хати, виголосивши:

*“Помагай Біг, на щісті, на здоровлі,
На то-о-ой Новий рік”.*

У подальшому учасники дійства шукають дівчину, яка за час колядування вже встигла заховатися. Процес пошуку супроводжується елементами бешкетування та погрозами. Хлопці вимагають видати дівчину:

*“Давайте нам дівку. Як не дасте дівку, то
поб’єм дахівку”;*

*Давайте нам дівку. Як не дівку то горівку,
горівку та ще й курку, бо у вікно штуркнуту”.*

Усе це супроводжувалося сміхом та жартами. Ситуація, коли у ритуальні обходи відбувається введення комічних елементів може трактуватися не стільки як розважальне дійство, а й як свого роду оберіг від надприродних сил, пов’язаних з іншим світом [8, 103].

Карнавальний сміх – невід’ємна складова й інших новорічних дійств – наприклад, обряду водіння “Кози”, “Маланки”. Такі жартівливі дії, які мали ігровий характер, класифікуються як ритуальна “антиповедінка”, яка була обумовлена “давньою міфопоетичною концепцією Нового року як свята нехтування всіх цінностей” [5, 74].

Знайшовши дівчину, парубки викрадають її з хати, дотримуючись відповідних правил. Повернути її батькам хлопці погоджувалися лише отримавши належний викуп у формі частування. Отримавши згоду, вони заносять “полонянку” до хати і “тріпають” її у “тріпаку” – підкидаючи до стелі визначене число разів², “щоб вийшла заміж

у цьому році”. На знак вдячності батьки дівчини влаштовують частування учасників молодіжного товариства. Після його завершення парубки, як першовідвідувачі оселі в Новому році, проводять обряд “засівання”, а в минулому, як пригадували старожили, і ритуальний обмолот дідуха.

Таким чином усталені словесні формули учасники цієї новорічної молодіжної забави виголосили декілька разів. Причому важливо звернути увагу на особливу техніку їх виконання. Згідно з традицією парубки, промовляючи текст, обов’язкового наголошують на одному із слів та відтворюють деяку протяжність голосного звуку відповідного складу. До речі, подібну техніку виконання застосовували й інші відвідувачі оселі (“наволітники”), котрі вітали господарів із Новим роком і бажали їм: *“Помагай Біг, на щісті, на здоровлі на то-о-ой Новий рік”*. Аналогічно діяли і діти, котрі “ходили за калачиками” – приймали участь в обряді засівання.

Висновки. Оскільки в фольклористичній науці “кричали” як різновид фольклору ще не виокремлювалися, отож можна вважати це явище достатньо цікавим і унікальним, яке потребує подальшого вивчення.

Наведений матеріал засвідчує, що традиції “наволітовати” (за Чубинським [9, 5]) були досить розмаїті в Україні. Недаром, характеризуючи їх значення, відомий дослідник календарної обрядовості нашого народу Степан Килимник відзначав, що вони “пройшли крізь морок віків і донесли до наших часів характер духового життя наших предків, їх віру, вірування, світогляд, образ матеріального життя, їх ідеали, бажання, мрії”. Вони “допомагають нам усвідомити свою історичну самобутність, допомагають зрозуміти душу, психіку наших далеких прародителів і показують розвиток старовинної української культури, її початкові образи” [3, 125].

Сформувавшись в глибоку давнину і дійшовши до наших днів, у цих дійствах спостерігаємо поєднання ритуального і ігрового, серйозного і комічного, раціонального і магічного. Тісне поєднання аграрних і шлюбних мотивів, які червоною ниткою проходять крізь всі обрядодійства, відображає основні життєві прагнення людей і їх сподівання у Новому році. Саме ця обставина забезпечила добру збереженість цих традицій, що і видно на матеріалах із села Вороблевиці.

1. Воронай Олекса. *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис.* – Київ: АТ “Оберіг”, 1993. – 590 с.

2. Глушко Михайло. *Традиційна різдвяно-новорічна обрядовість українців // Колядки і щедрівки / Упорядкування, вступна стаття,*

² Від цього і походить назва цієї новорічної забави.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

примітки М.С. Глушка. – Київ: “Музична Україна”, 1991. – С. 5 – 51.

3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: [У 3 кн. 6 т. – Факс. Вид. – Київ: АТ “Обереги”, 1994. – Кн. 1., Т.1: Зимовий цикл; Т. 2: (Весняний цикл). – 400 с.

4. Курочкін О. В. Новорічні свята українців: Традиції і сучасність. – Київ: “Наукова думка”, 1978. – 191 с.

5. Курочкін О. В. Українські новорічні обряди: “Коза” і “Маланка”. – Опішне: Українське народознавство, 1995. – 392 с: іл.;

6. Макаруч Степан. “Полісся України. Матеріали історико-етнографічного дослід-

ження. Вип. 1. Київське Полісся. 1994” // Народознавчі Зошити. – 1998. – № 6. – С. 719 – 723.

7. Скуратівський В. Т. Святвечір. (У 2 к.). – Київ: “Перлина”, 1994. – Кн. 1. – 288 с.: іл.

8. Цивьян Т. В. К мифологической интерпретации восточно-романского колядного текста “плугушор” // Славянский и балканский фольклор: Этногенетическая общность колядного текста и типологические параллели. – Москва: Наука, 1984. – С. 96 – 116.

9. Чубинський П. П. Мудрість віків: (Укр. народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського): У 2 кн.: - Київ: Мистецтво, 1995. – Кн. 2. – 224 с.

Марія Проць, доцент кафедри філологічних дисциплін

та методики їх викладання у початковій школі
Догобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається значення комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення рідної мови в початковій школі. Запропоновані вправи сприятимуть розвитку мовлення молодших школярів та вироблятимуть уміння спілкуватися, працювати в парах і групах.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших життєвих потреб людини є потреба в спілкуванні, в обміні думками з іншими людьми. Ця потреба задовольняється людиною за допомогою мови. Володіючи мовою і здійснюючи свою мовленнєву діяльність, люди обмінюються досвідом, знаннями, передають їх нащадкам, дістають можливість зрозуміти один одного і налагодити спільну роботу в усіх галузях людської діяльності.

Як зазначає К.Д. Ушинський, “мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв’язок, що з’єднує віджилі, живучі і майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Воно не тільки виявляє собою життєвість народу, а є цим життям. Коли зникає народна мова, – народу нема більше!” [6, 123].

Мова формує людську духовність, відчуття краси слова й образу. Рідне слово є знаряддям для дітей. “Тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, – писав В. О. Сухомлинський, – хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім’ям своєї родини...” [5, 52].

Сьогодні дедалі більше утверджується в діяльності початкових класів ідея практичної спрямованості курсу української мови. А це вимагає активної мовленнєвої діяльності молодших школярів у навчальному процесі, оскільки виховання соціально активної, духовно багаті особистості неможливо здійснювати без опанування нею рідною мовою й мовленням в усіх її функціях – пізнавальній, комунікативній, стимулюючій, регулятивній.

Ідея мовленнєвого, комунікативного вивчення мовних одиниць вимагає нового співвідношення цілей початкового навчання рідної мови, де на першому місці поставлено формування практичних мовленнєвих умінь і навичок. На їх основі здійснюється мовна освіта учнів, яка передбачає елементарні знання з різних розділів мовознавчої науки. Знання мовної теорії мають бути засобом, теоретичною основою для застосування і становлення мовленнєвих умінь молодших школярів.

В освіті України відбулися великі зміни – створено державні стандарти освіти. О.Я. Савченко, провідний дидакт України, називає цю проблему соціально-педагогічною. Авторка зосереджує